

Bartłomiej Alberski
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń
alberski@doktorant.umk.pl

CECHY SKŁADNIOWE I SEMANTYCZNE *DOTĄD*

Słowa kluczowe: współczesny język polski, semantyka, składnia, zaimek, zaimek anaforyczny
Keywords: contemporary Polish, semantics, syntax, pronoun, anaphoric pronoun

1. Przedmiotem niniejszej analizy jest wyrażenie *dotąd*. Ciąg ten był omawiany w kilku artykułach (Podracki 1968; Grochowski 1984, 2007), jednak nie doczekał się osobnego opisu. Punktem wyjścia moich rozważań będzie przegląd artykułów słownikowych. Leksykografowie wyróżniają trzy znaczenia *dotąd*, które dla przejrzystości nazwę kolejno: lokatywnym ‘do tego miejsca, do wiadomego miejsca’ (SJPD, SWJP, ISJP, WSJP) (zdanie (1)), temporalnym ‘do wiadomego momentu, do momentu, w którym lub o którym mówimy’ (SJPD, SWJP, ISJP, WSJP) (zdanie (2)) oraz relacyjnym ‘jedno zdarzenie trwało do czasu drugiego zdarzenia’ (SJPD, ISJP, WSJP) (zdanie (3)).

- (1) Stał jeszcze na peronie. Być może zatrzymała go ciekawość, czy uda mi się wskoczyć do pociągu. Chyba jednak przewidywał, że nie, bo przywitał mnie groźnie: – Co, bilet miał pewnie *dotąd*, a dalej chciał na gapę, tak? (NKJP).
- (2) Najniespodziewaniej pewnej nocy wierna *dotąd* rządowi dywizja murzyńska, dowodzona przez czarnego generała Dessalina – przeszła na stronę powstańców (NKJP).

- (3) Kończyliśmy ten mecz w dziewiątkę i graliśmy dotąd, dopóki Grecy nie zdobyli zwycięskiego gola (NKJP)¹.

Przypuszczam, że możliwe jest sprowadzenie *dotąd* temporalnego i *dotąd* lokatywnego do jednego *dotąd*, które dopiero w kontekście całej wypowiedzi przyjmuje charakter temporalny lub lokatywny. Zanim jednak przejdę do analizy, chciałbym odróżnić użycia egzoforyczne od endoforycznych (Karolak 2002: 59). Wyrażenia użyte endoforycznie odwołują się do współwystępującego tekstu, przykładowo zaimmek osobowy *ona* w zdaniu *Jacek i Kasia poszli do kina, a ona wybrała film* nawiązuje do nazwy własnej *Kasia*, obecnej w kontekście poprzedzającym (anafora). Wyrażenie *ona* użyte egzoforycznie kieruje uwagę odbiorcy na konsytuację za pomocą wspólnej wiedzy nadawcy i odbiorcy (trafnie określiła to Irena Bellert jako założenie nadawcy; tutaj kluczowe będzie sformułowanie „zakładam, że widzisz, słyszysz i wiesz, co się dzieje dookoła nas”, zob. Bellert 2004: 182) lub za pomocą gestu. Innymi słowy, to składniowa obecność lub nieobecność wykładnika czasu lub przestrzeni leży u podstaw opisanego wyżej rozróżnienia. W związku z tym wyłączam w tym artykule z zakresu analizy użycie endoforyczne, ponieważ *dotąd* odwołujące się do obecnego w kontekście wykładnika właśnie dzięki temu wykładnikowi umożliwia jednoznacznie kwalifikację użycia jako temporalnego ((4), gdzie *dotąd* nawiązuje do *wczoraj*) lub lokatywnego ((5), gdzie *dotąd* nawiązuje do *pęпка*), por.

- (4) Przyjechał wczoraj, dotąd nigdy nie był w Toruniu.
 (5) Jego koszulka jest za krótka, sięga mu dotąd, do pęпка.

Siłą rzeczy najistotniejsze jest *dotąd* używane egzoforycznie, ponieważ brak odwołania do wykładników ułatwia obserwację cech wyrażenia. Dlatego tak zajmująca jest interpretacja wypowiedzi takich jak zdanie (6).

- (6) Dotąd droga była łatwa. Dalej pójdziemy po skałach.

Powyższe zdanie można zinterpretować na dwa sposoby, albo temporalnie ‘do tego momentu droga była łatwa, dalsza część odbędzie się po skalistym podłożu’, albo lokatywnie ‘do tego miejsca droga była łatwa, od tego miejsca będziemy szli po skałach’.

¹ Większość użyc *dotąd* zarejestrowanych w korpusie to użycia temporalne. To interesujące, ponieważ intuicyjnie można było przypuszczać, że przeważać będą przykłady lokatywne. SEBr umieszcza *dotąd* w haśle *tędy* obok takich wyrażen, jak *odtąd*, *kędy*, *inędy*, *stąd* etc., które jednoznacznie wskazują na jego lokatywny charakter. SEBań zwraca uwagę z jednej strony na związek *dotąd* z lokatywnym formantem *-ąd*, a z drugiej przez kolejne odwołania hasłowe wskazuje m.in. na temporalne *poniekąd*, *dokąd*. Podwójną funkcję tej grupy wyrażen świetnie ilustruje wyrażeniem *odkąd* ‘od którego miejsca albo czasu’. Z kolei SEBor również umieszcza badany wyraz w haśle *tędy*, jednak zaznacza, że od XV w. *dotąd* znaczy ‘do tego miejsca; do tego czasu’.

Aby podczas analizy skupić się na zdaniach zawierających wyłącznie wyrażenie *dotąd* i wymagających namysłu przy interpretacji, muszę poza użyciami endoforycznymi odrzucić także często występujące połączenia *dotąd* z *nigdy*, *nikt* i *nic*. One także nadają temu wyrażeniu charakter temporalny, ponieważ te ciągi w połączeniu z *dotąd* są używane przy wyrażaniu zmiany stanu rzeczy: ‘*nigdy dotąd nikt/nic* nie *p*, a teraz *ktoś/coś p*’ (por. Kallas 1998).

2. Potencjalne lokatywne *dotąd* wyznacza granicę zajmowanej przez agensa przestrzeni. Ma w związku z tym bardzo ograniczoną dystrybucję, z *dotąd* współwystępują bowiem czasowniki operacyjne, tj. wyrażające zmianę położenia obiektu (etykieta przyjęta za: Grochowski 1975) ze szczególnym uwzględnieniem granicy tego ruchu, typu: *ktoś/coś sięga dotąd*, *ktoś/coś dosięga dotąd*, *ktoś/coś wyciąga się dotąd*, *ktoś/coś dorzucił czymś dotąd*, *ktoś/coś doskoczył dotąd*, *ktoś/coś rozciągnął się dotąd*, *ktoś/coś pociągnął kogoś/coś dotąd*, *ktoś/coś dobiegł dotąd*, *ktoś/coś dotarł dotąd* itp. Istotne jest to, że *dotąd* wypełnia pozycję argumentową. Próba usunięcia analizowanego wyrażenia prowadzi do utworzenia konstrukcji niepoprawnej, por.

- (7) Sukienka sięgała jej *dotąd*.
- (8) *Sukienka sięgała jej.

Ku mojemu zaskoczeniu zupełnie inaczej jest w zdaniach z *dotąd* temporalnym, które wyznacza moment zdarzenia. Po pierwsze, nie wykazuje ono ograniczeń dystrybucyjnych (co zresztą tłumaczy to, że przytłaczająca większość przykładów odnotowanych w NKJP zawiera *dotąd* temporalne). Po drugie, nie wypełnia pozycji otwieranej przez predykat, tylko jest dodawane do podstawowej struktury predykatowo-argumentowej, co widać podczas próby usunięcia *dotąd*, która oczywiście modyfikuje znaczenie zdania, ale nie prowadzi do zaburzenia jego konstrukcji (10).

- (9) A skąd pan wie, że nikomu się nie śni? Może tylko nikt tego *dotąd* panu nie powiedział?
- (10) A skąd pan wie, że nikomu się nie śni? Może tylko nikt tego panu nie powiedział?

3. Zmiana szyku lokatywnego *dotąd* pociąga za sobą zmianę prozodyczną wypowiedzi. Akcent przechodzi z ostatniego wyrazu na przedostatni, pozostając przy *dotąd* (por. (11) i (12)). Podobnie w zdaniach (13) i (14) akcentowane jest *dotąd*, co może wskazywać na rematyczny charakter analizowanego wyrażenia.

- (11) Woda sięgała d’otąd.
- (12) Woda d’otąd sięgała.

- (13) Rzuciła oszczepem d'otąd i ustanowiła nowy rekord.
- (14) D'otąd rzuciła oszczepem i ustanowiła nowy rekord.

Kontrastowanie eliminacyjne (Bogusławski 1977) służy potwierdzeniu rematu, zatem jeśli po zastosowaniu tej operacji otrzymamy konstrukcję niebudzącą wątpliwości, to potwierdzimy tezę o rematycznym charakterze lokatywnego *dotąd*, co widać w przykładzie (15). Co więcej, zastosowanie kontrastowania eliminacyjnego w stosunku do innych części zdania powoduje powstanie dziwnych konstrukcji (16) i (17)². Gdyby było inaczej, *dotąd* przestałoby być rematem na rzecz innego, skutecznie skontrastowanego wyrażenia.

- (15) Woda sięgała d'otąd, a nie do pierwszego piętra.
- (16) Dotąd sięgała w'oda, a nie kwas.
- (17) Woda dotąd sięg'ała, a nie gotowała się.

Charakterystyka prozodyczna, kontrastowanie eliminacyjne oraz finalna pozycja w wypowiedzeniu wskazują na to, że lokatywne *dotąd* pełni funkcję rematu.

4. Zmiana szyku wypowiedzenia zawierającego temporalne *dotąd* pociąga za sobą inne konsekwencje aniżeli analogiczna zmiana w wypowiedzeniu zawierającym *dotąd* lokatywne. Po pierwsze, *dotąd* temporalne w żadnej pozycji nie jest akcentowane, a zastosowanie kontrastowania eliminacyjnego prowadzi do konstrukcji nieakceptowalnych (zob. (23)).

- (18) Jan dotąd pomalował połowę okna.
- (19) Jan dotąd pomalował połowę, okna, a nie ściany.
- (20) Jan dotąd pomalował połowę okna, a nie całość.
- (21) Jan dotąd połowę okna pomal'ował, a nie oskrobał.
- (22) Dotąd pomalował połowę okna J'an, a nie Kasia.
- (23) Jan pomalował połowę okna d'otąd, a nie do ubiegłej soboty.

Po drugie, *dotąd* występuje w prepozycji względem predykatu, co widać zwłaszcza gdy w zdaniu realizowana jest również pozycja lokatywna (24). Można nawet pokusić się o umieszczenie w jednym zdaniu *dotąd* temporalnego i lokatywnego (25), co brzmi nieco humorystycznie, ale bez wątpienia jest poprawne. *Dotąd* realizuje wówczas dwie pozycje: w pozycji finalnej (wykładnik lokatywny) jest argumentem predykatu *sięga*, natomiast w pozycji inicjalnej (wykładnik temporalny) jest predykatem dodanym do istniejącej już struktury predykatowo-argumentowej. Kolejnym krokiem może być substytucja *dotąd* temporalnego przez *dotychczas*,

2 Nie opatruję ich gwiazdkami, ponieważ nie zawierają sprzeczności.

a *dotąd* lokatywnego przez *do tego miejsca* (26). Kluczowy jest przykład (27), w którym następuje zmiana szyku obu wyrażeń w stosunku do przykładu (26). Nie opatruję tego zdania gwiazdką (ponieważ nie zawiera sprzeczności), ale szyk jest nacechowany. Interesująca jest ta neutralna prepozycja wykładnika temporalnego względem lokatywnego.

- (24) Dotąd woda sięgała do p'asa.
- (25) Dotąd woda sięgała d'otąd.
- (26) Dotychczas woda sięgała do t'ego miejsca.
- (27) Do t'ego miejsca woda sięgała dotychczas.

Przyczyny takiego stanu rzeczy można upatrywać w dwóch wymienionych przeze mnie wcześniej właściwościach. Lokatywne *dotąd* zajmuje jedną z pozycji argumentowych predykatu *ktoś/coś sięga gdzieś*. Próba zmiany szyku wyrażeń argumentowych powoduje nacechowanie całej konstrukcji. Podobnie byłoby w innych wypadkach, np. w zdaniach z predykatem *ktoś kroi coś czymś*, por. neutralny szyk zdania (28) i nacechowany (29).

- (28) Paweł kroi chałwę nożem.
- (29) Nożem kroi Paweł chałwę.

Zdanie (29) jest poprawne, ale ulega zmianie struktura tematyczno-rematyczna, która w przypadku *dotąd* jest niezwykle istotna, *dotąd* lokatywne w pozycji finalnej pełni bowiem funkcję rematu³.

Dotąd temporalne wskazuje w momencie mówienia cesurę dzielącą oś czasu według dwóch przeciwstawnych stanów rzeczy: *dotąd ~p, teraz p* lub *dotąd p, teraz ~p*, co ilustruję przykładami (30) i (31). Sens tych wypowiedzi jest identyczny, ale ich znaczenie⁴ odmienne, ponieważ (30) presuponuje, że 'zaczął się upijać', natomiast (31), że 'przestał kontrolować używanie alkoholu'. Warto dodać, że poza opisem stanów rzeczy takie zdanie charakteryzuje również pośrednio samego patiensia, który przecież przestał być abstynentem.

Natomiast *dotąd* lokatywne wskazuje na stany rzeczy, nie niosąc ze sobą sądów przeciwstawnych, lecz tylko jeden wskazujący granicę ruchu obiektu: *p dotąd*⁵. Dlatego można to zilustrować niebudzącym wątpliwości zdaniem z negacją zewnętrzną

3 Przy *dotychczas* jest zresztą identycznie i niewykluczone, że podobnie jest również przy innych wyrażeniach temporalnych, np. *niekiedy, zawsze, do wczoraj*, jednakże problem ten wykracza poza rozważania przedstawiane w tym artykule.

4 Opozycję tych pojęć przyjmuję za Fregem (2014).

5 Oczywiście można próbować takie użycie ująć za pomocą formuły: *p dotąd, a dalej q*, gdzie *q* symbolizowałoby resztę świata, ale taka interpretacja nie różniłaby się od stwierdzenia typu *to jest krzesło, a cała reszta nie jest krzesłem*. Takie stwierdzenia, jako tautologiczne, należy odrzucić.

(32) i zdaniem z zanegowanym *dotąd* po zastosowaniu kontrastowania eliminacyjnego (33).

- (30) Dotąd nigdy się nie upijał.
- (31) Dotąd zawsze był trzeźwy.
- (32) Nieprawda, że woda sięgała dotąd.
- (33) Woda sięgała nie dotąd, a do kolan.

5. W przypadku relacyjnego *dotąd* konieczna okazuje się poprawa zapisu tego wyrażenia (na tle zapisów słownikowych) na następujący: *dotąd, aż / dopóki / póki / dopóty / póty / dokąd*⁶. Jest to dwuelementowa jednostka nieciągła (zob. Bogusławski 1976; Grochowski 1981). Przekonuje o tym wymaganie przez *dotąd* obecności relatora w zdaniu składowym podrzędnym (zob. (37)), przy czym samo *dotąd* wcale nie musi się w zdaniu pojawić (zob. (38)). Zmiana szyku elementów składowych jest możliwa (por. (34) i (35)), o ile *dotąd* pozostanie w nadrzędnym zdaniu składowym zdania złożonego (36). Występowanie tego wyrażenia w zdaniu złożonym jest związane z jego funkcją wskazywania na relację między zdarzeniami.

- (34) Namawiał ją dotąd, aż poszła z nim do kina.
- (35) Dotąd ją namawiał, aż poszła z nim do kina.
- (36) *Aż ją namawiał, dotąd poszła z nim do kina.
- (37) *Namawiał ją dotąd, poszła z nim do kina.
- (38) Namawiał ją, aż poszła z nim do kina.

Czasownik w zdaniu nadrzędnym musi mieć aspekt niedokonany (zob. zdania (39) i (40)). Jerzy Podracki (1968) zauważył, że istnieje różnica w interpretacji zdań (34) i (38), mająca źródło w obecności „zapowiednika” (termin za Podrackim: *ibid.*) (*dotąd*) podkreślającego znaczenie czasowe. W zdaniu (34) uwagę kieruje się na czasowy charakter relacji zdań składowych: ‘czynność namawiania trwała do momentu, gdy ona zgodziła się pójść z nim do kina’. Z kolei w zdaniu (38) kładzie się nacisk na przyczynowo-skutkowy (zob. Bogusławski 1990; Iwanowa 1994, 1995) charakter relacji obu zdarzeń: ‘namawiał ją i zgodziła się pójść z nim do kina’. Siłą rzeczy w momencie uzyskania zgody przestał ją namawiać, ale od czasowej zależności istotniejszy w tym zdaniu staje się rezultat.

Aby podkreślić różnicę między *dotąd* relacyjnym a temporalnym, chciałbym relację czasową wyrażoną w zdaniu (34) przeciwstawić wskazywaniu na moment

6 *Dokąd* wydaje mi się wątpliwe, jednakże znajduję takie użycia w NKJP, np. *Jeżeli tylko dostanę sygnał, że władze funduszu i resortu też poszły na kompromis, przychodzi otworzyć podwoje w ciągu godziny. Będzie ponadto czynna nie przez osiem godzin dziennie, ale dotąd, dokąd nie załatwimy wszystkich zaległych spraw – dodała doktor Cichy-Jania.*

zdarzenia (przykład (41) zawierający *dotąd* temporalne użyte endoforycznie). Można to sparafrazować następująco: ‘namawiał ją do dwudziestej, o której odjeżdżał tramwaj, by poszła z nim do kina’. Oba zdarzenia związane są czasowo, a nie relacją przyczynowo-skutkową⁷.

- (39) Graliśmy *dotąd*, dopóki Grecy nie zdobyli zwycięskiego gola.
 (40) *Zagraliśmy *dotąd*, dopóki Grecy nie zdobyli zwycięskiego gola.
 (41) Mieli tramwaj o dwudziestej. *Dotąd* ją namawiał i poszła z nim do kina.

6. W świetle powyższej analizy podtrzymuję moją początkową tezę o istnieniu dwóch jednostek o postaci *dotąd*.

Zaimek zastępuje wykładnik czasu lub przestrzeni w zależności od tego, czy wypełnia pozycję argumentową (lokatywność), czy też jest predykatem dodanym (temporalność). Nie jest to kwestia predykatu fundującego podstawową strukturę predykatowo-argumentową zdania, możliwe jest bowiem zdanie zawierające *dotąd* temporalne przy jednoczesnej obecności predykatu wymagającego wypełnienia pozycji lokatywnej, jak w zdaniu (24). W zależności od pozycji w strukturze predykatowo-argumentowej wyrażenie pełni inne funkcje w strukturze tematyczno-rematycznej. Jeśli jest argumentem (lokatywność), to pełni funkcję rematu i stoi w pozycji finalnej, jeśli jest predykatem (temporalność), wówczas pełni funkcję tematu i stoi w pozycji inicjalnej. Istotna jest przy tym prepozycja określenia temporalnego względem lokatywnego (por. (24)–(27)). Temporalne *dotąd*, jako predykat dodany, nie wykazuje ograniczeń dystrybucyjnych i wyznacza moment zmiany stanu rzeczy na przeciwny: ‘do tego momentu p , teraz już $\sim p$ ’. Natomiast lokatywne *dotąd* wypełnia pozycję argumentu zaledwie kilku predykatów i wskazuje granicę ruchu obiektu. Trzeba dodać, że w obu przypadkach *dotąd* może występować w użyciu kontekstowym (anaforycznie) i konsytuacyjnym (deiktycznie).

Relator jest dwuczłonowy: *dotąd*, *aż* / *dopóki* / *póki* / *dopóty* / *póty* / *dokąd* i pełni funkcję łączącą w zdaniu złożonym, w zdaniach składowych wymaga czasowników o określonym aspekcie, wyznacza relację czasową między zdarzeniami i występuje w użyciu kontekstowym (anaforycznie).

Istotny jest związek *dotąd* z pojęciem granicy. Zgodnie z rozróżnieniem Emilii Kubickiej (2015) mamy tu do czynienia z obydwojema rodzajami granicy. Po pierwsze, *dotąd* w użyciu lokatywnym wskazuje na granicę ruchu, czyli ‘obiekt _{i} *dotąd* _{k} ’, gdzie p to predykat określający zmianę położenia obiektu i wskazujący granicę tego ruchu, a k to wykładnik lokalizacji będący granicą ruchu. Natomiast *dotąd* w użyciu temporalnym i relacyjnym wskazuje moment pomiędzy dwoma stanami rzeczy: ‘kiedyś p , teraz q ’, przy czym możliwe są sytuacje, gdy $q = \sim p$.

7 Na różnice relacji czasowych i przyczynowych w związku z funkcjami spójników *aż*, *dotąd* zwrócili uwagę Jerzy Podracki (1968) i Maciej Grochowski (2007).

Powyższa analiza stanowi zaledwie punkt wyjścia do dalszych badań nad ciągami typu: *jak dotąd, stąd dotąd*, innymi wyrażeniami lokatywnymi, a także nad marginalizowaną problematyką związku wyrażenia językowego z gestem.

Literatura

- BELLERT I., 2004, *O pewnym warunku spójności tekstu*, [w:] J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska (red.), *Tekstologia*, cz. 1, Lublin, s. 181–196.
- BOGUSŁAWSKI A., 1976, *O zasadach rejestracji jednostek języka*, „Poradnik Językowy” nr 8, s. 356–364.
- BOGUSŁAWSKI A., 1977, *Problems of the Thematic-Rhematic Structure of Sentences*, Warszawa.
- BOGUSŁAWSKI A., 1990, *Charakterystyka semantyczna spójnika ponieważ*, [w:] Z. Saloni (red.), *Metody formalne w opisie języków słowiańskich*, Białystok, s. 291–302.
- FREGE G., 2014, *Pisma semantyczne*, tłum. B. Wolniewicz, Warszawa.
- GROCHOWSKI M., 1975, *Zależności semantyczne między czasownikiem i wyrażeniem lokatywnym*, „Polonica” I, s. 113–131.
- GROCHOWSKI M., 1981, *O wyróżnianiu jednostek opisu semantyki leksykalnej*, „Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské Univerzity” A 29, s. 31–37.
- GROCHOWSKI M., 1984, *Składnia wyrażen polipredykatywnych*, [w:] Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa, s. 213–299.
- GROCHOWSKI M., 2007, *Opozycja leksemów auto- i synsyntagmatycznych (w świetle homonimów gramatycznych o postaci aż)*, „Зборник Матице Српске за Славистику” nr 71–72, s. 161–171.
- ISJP: M. Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa 2000.
- IWANOWA I., 1994, *Relacja wnioskowania a znaczenie spójnika więc*, „Polonica” XVI, s. 85–101.
- IWANOWA I., 1995, *Próba eksplikacji semantycznej spójnika wobec tego*, „Polonica” XVII, s. 135–145.
- KALLAS K., 1998, *Zaimki przeczące w polskim zdaniu*, „Prace Filologiczne” XLIII, s. 229–235.
- KAROLAK S., 2002, *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa.
- KUBICKA E., 2015, *Przysłowki reprezentujące pojęcie granicy we współczesnym języku polskim*, Toruń.
- NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego, [on-line:] nkjp.pl.
- PODRACKI J., 1968, *Zdania czasowe ze spójnikiem póki, dopóki i aż*, „Poradnik Językowy” nr 8, s. 392–407.
- SEBAŃ: A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Warszawa 2000.
- SEBOR: W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- SEBR: A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1989.
- SJPD: W. Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1958–1969.
- SWJP: B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 2009.
- WSJP: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, [on-line:] wsjp.pl.

Syntactic and semantic features of *dotąd*

Summary

The paper discusses the expression *dotąd*. The author makes a distinction between contextual (endophoric) and consituational (exophoric) uses. The analysis is limited to the latter because exophoric uses allow for a locative and temporal interpretation. The author distinguishes two units of language: a pronoun which replaces a temporal or locative expression, and the relator *dotąd, aż* which indicates a temporal relation between the events described in component sentences.